

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "SUV" KONSEPTINING KOGNITIV MODEL SIFATIDA SHAKLLANISHI

ADCHTI O 'qituvchisi

Numonova Mashxuraxon Qobiljon qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida "suv" konseptining kognitiv model sifatida shakllanishi, uning lingvokognitiv, semantik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Suv konsepti har ikki tilda universal tabiatga ega bo'lsa-da, ularning madaniy tajriba, tarixiy sharoit va xalq dunyoqarashi asosida shakllangan milliy xususiyatlari mavjud. Tadqiqotda suv konseptining asosiy kognitiv modellar — tabiat modeli, metaforik model, aksiologik model, madaniy-kulturologik model — tarkibida namoyon bo'lishi qiyosiy tahlil qilinadi. Natijada, suv konsepti ingliz va o'zbek tillarining konseptosferasida muhim kognitiv birlik sifatida shakllanganligi aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *suv konsepti, kognitiv model, metafora, lingvokulturologiya, ingliz tili, o'zbek tili, konseptosfera, assotsiatsiya.*

Suv konsepti inson tafakkuridagi eng qadimiy va universal konseptlardan biri bo'lib, ingliz va o'zbek tillarida u turli kognitiv modellar asosida shakllangan. Har ikki tilda suv avvalo tabiatning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Suvning tabiiy xususiyatlari — oqish, ravonlik, shaklini o'zgartirish, hayot bag'ishlash va musaffollik kabi jihatlar konseptning asosiy denotativ mazmunini tashkil etadi. Shu tabiiy xususiyatlar keyinchalik xalqning ma'naviy, madaniy, tarixiy va ijtimoiy tajribasi asosida kengayib borib, murakkab kognitiv modelni shakllantiradi. Ingliz tilida suv konsepti ko'proq dinamika, harakat va o'zgarish bilan bog'lanadi. Ingliz xalqi tarixan dengiz bilan chambarchas yashagan, savdo, kashfiyot va migratsiyalar ko'pincha suv orqali amalga oshirilgan. Shu bois ingliz tilida suvga oid metaforalar kuchli oqim, kuch, energiya va to'lqin kabi mazmunlarga ega. Masalan, "the flow of time", "a wave of changes", "a flood of emotions", "streams of consciousness" kabi metaforalar suvning harakatga asoslangan kognitiv modelini namoyon qiladi. Bu birliklar inglizlar dunyoqarashida o'zgarish va jarayonning muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Ingliz madaniyatida suv ko'pincha sarguzasht, xavf, erkinlik va ulkan imkoniyatlar timsoli sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, ingliz mifologiyasida suv ruhlari, dengiz malikasi, mermaidlar obrazining mavjudligi suv konseptining mitologik-kulturologik qatlamini shakllantirgan.

O'zbek tilida suv konsepti avvalo hayot va baraka bilan bog'lanadi. Dehqonchilikka asoslangan turmush tarzi suvning iqtisodiy va ma'naviy ahamiyatini oshirgan. Shuning uchun xalq ongida suv mo'l-ko'llik, tinchlik, baraka va poklik timsoliga aylangan. O'zbek tilidagi "ko'ngli suvday tiniq", "umr daryo", "suvday

ravon”, “suvsiz — rizq bo’lmas” kabi birikmalar suvning poklik va ruhiy musaffolikni ifodalovchi kognitiv modelini ko’rsatadi. Bu kabi metaforalar xalqning ma’naviylikka urg’u beruvchi mentaliteti bilan chambarchas bog’langan. O’zbek xalq og’zaki ijodida suv konsepti ko’pincha hayotiy sinov, najot, baraka yoki sirli kuch ramzi sifatida tasvirlanadi. “Hayot suvi” motivi, doston va rivoyatlardagi buloqning paydo bo’lishi yoki yo’qolishi kabi obrazlar suvning madaniy-kulturologik modelini mustahkamlaydi. Har ikki tilda suv konseptining shakllanishida metaforik qatlam muhim o’rin tutadi. Biroq ingliz tilida suv ko’pincha jarayonlar, axborot oqimi va hissiy holatlarning dinamik rivojlanishini ifodalasa, o’zbek tilida u ruhiy poklik, hayotning davomiyligi, donolik va baraka kabi tushunchalarni aks ettiradi. Inglizlar suvni ko’proq stixiya, kuch va o’zgarish manbai sifatida ko’rsa, o’zbeklar suvni hayotning bosh sharti, tinchlik va farovonlik mezonini sifatida idrok etadi. Shu bois suv konseptining aksiologik mazmuni ham har xil: ingliz madaniyatida suv erkinlik va xavf timsoli bo’lsa, o’zbek madaniyatida u baraka va poklik timsolidir. Madaniy-kognitiv jihatdan qaraganda, diniy omillar ham suv konseptining shakllanishiga kuchli ta’sir ko’rsatgan. O’zbek madaniyatida Qur’on oyatlarida suvning yaratilish va poklik manbai sifatida qayd etilishi suvning ramziy ma’nosini kengaytirgan. Ingliz madaniyatida esa suvga oid kultlar, kelt mifologiyasi va dengizchilik tarixining kuchli izlari mavjud. Bu ikki madaniy yo’nalish suv konseptining turli semantik qatlamlarda boyishiga olib kelgan.

Natijada ingliz va o’zbek tillarida suv konsepti universallik va milliylikni o’zida mujassam etgan murakkab kognitiv model sifatida shakllangan. Suvning tabiiy xususiyatlari har ikki tilda umumiy bo’lsa-da, uning metaforik, aksiologik va madaniy talqini har bir xalqning o’ziga xos tajribasi, ijtimoiy-tarixiy rivoji va madaniy qadriyatlariga ko’ra farqlanadi. Bu esa suv konseptining har ikki tilda turlicha konseptosfera elementiga aylanganini tasdiqlaydi.

XULOSA

Ingliz va o’zbek tillarida “suv” konseptining kognitiv modeli umumiy — universal biologik va tabiatga oid xususiyatlarga ega bo’lsa-da, madaniy hamda ijtimoiy tajriba tufayli turlicha semantik yo’nalishlarda shakllangan. Ingliz tilida suv ko’pincha dinamik harakat, kuchli oqim, o’zgarish va sarguzasht ramzi bo’lsa, o’zbek tilida u poklik, baraka, hayotiylik va ruhiy musaffolik timsoli sifatida talqin qilinadi. Suv konsepti har ikki tilning konseptosferasida asosiy kognitiv birliklarni shakllantiruvchi, xalq dunyoqarashining chuqur qatlamlarini aks ettiruvchi fenomen sifatida alohida o’rin egallaydi.